

przed brytyjskimi sądami o odszkodowania za brytyjskie represje z okresu powstania Mau Mau (s. 5).

Black nie przeczy, że źródłem wielu dzisiejszych problemów dawnych terytoriów zależnych jest dziedzictwo kolonialne. Jako przykład takich zaszczości wskazuje podsycony ongiś działaniami Brytyjczyków konflikt Tamilów i Syngalezów na Sri Lance (s. 230). Nie zgadza się jednak na obarczanie Anglików winą za przemoc, która ma dużo starsze, przedkolonialne jeszcze korzenie — tak jak w przypadku konfliktu muzułmańsko-hinduskiego w Indiach. Podkreśla, że „in some respects, British rule represented an interlude of lesser conflict and tension, an interlude that lasted until the end of the empire appeared imminent” (s. 189). Zwolennikom współczesnego interwencjonizmu humanitarnego — którzy zwykli ostro dystansować się od imperializmu — przypomina też, że akcje podejmowane pod sztandarem Imperium Brytyjskiego uzasadniano niekiedy bardzo podobnymi względami, co działania przeciwko reżimowi Saddama Husajna lub bałkańskim zbrodniarzom na przełomie XX i XXI w. (s. 24).

Black nie zamierza rozstrzygać historycznych sporów o brytyjski kolonializm. Tym, do czego zachęca, jest intelektualna i naukowa uczciwość w opisie i ocenie różnych jego aspektów. Jak sam to ujmuje, „there is need, as a part of the public debate, to contest what may be seen as the >>politically correct<< version of British empire history and to offer a narrative of the empire that will have greater complexity and that will avoid a simplistic moral condemnation of the past” (s. 5). Trudno odmówić temu postulatowi słuszności, choć równie trudno oprzeć się wrażeniu, że łatwiej zgłaszać i realizować ów postulat Anglikowi niż Hindusowi, Kenijczykowi czy rdzennemu Australijczykowi. Black w każdym razie traktuje go poważnie i jego przegląd dziejów Imperium, a także dyskusji o nim, znacząco odbiega od narracji, której głównym wątkiem jest potępienie „patologii władzy”, za którą na ogół uznaje się dziś wszelkie formy imperializmu i kolonializmu. To niewątpliwa wartość recenzowanej książki, bo nawet jeśli nie zmodyfikuje ona znacząco historycznych ocen Imperium Brytyjskiego, ma szansę uczynić debatę o nim ciekawszą i głębszą.

Krzysztof Marchlewicz
Uniwersytet im. A. Mickiewicza
Instytut Historii

Jiří Friedl, Tomasz Jurek, Miloš Řezník, Martin Wilda, *Dějiny
Polska*, Nakladatelství Lidové Noviny, Praha 2017 (*Dějiny Států*), ss. 690

Najnowsza czeska synteza dziejów Polski to książka od dawna wyczekiwana, poprzednia porównywalna rozmiarem i ambicjami praca ukazała się bowiem w połowie lat siedemdziesiątych XX w. Zgodnie z duchem tamtej epoki kolektywne dzieło autorstwa Josefa Kolečki, Hynka Bulína, Jaromíra Mikulki, Vladislava Štástného i Václava Melichara oferowało czytelnikom manichejski obraz wielowiekowej walki reakcji z postępem. Ofiarą takiego schematu interpretacji padła zwłaszcza II Rzeczpospolita, ale również inne partie

dawniejszych *Dějiny Polska* są dzisiaj lekturą ciekawą raczej już wyłącznie dla historyków historiografii¹.

Jeśli sięgniemy głębiej w przeszłość, odnajdziemy bardzo solidną, acz dość krótką pracę wybitnego brneńskiego historyka Josefa Macůrka z roku 1948². Historia Polski i stosunków polsko-czechosłowackich zajmowała niemałe grono badaczy, ale próby szerszych, syntetycznych ujęć prawie się nie zdarzały. Wyjątkiem pozostaje znakomity i do dziś bardzo przydatny dwutomowy zbiór *Češi a Poláci v minulosti* pod redakcją Josefa Macůrka (tom I) i Václava Žáčka (tom II)³. Po roku 1989 doszło wprawdzie do zasadniczych zmian w historiografii czechosłowackiej (czecho-słowackiej, a następnie czeskiej i słowackiej), niemniej w dziedzinie czeskich zainteresowań historią Polski zasadniczy przełom nie nastąpił. Coraz bardziej odczuwalny deficyt nowoczesnych opracowań syntetycznych, do których sięgnąć mógłby także zainteresowany historią laik, starano się zaspokoić poprzez przekłady. Na początku nowego milenium na czeskim rynku wydawniczym ukazała się najnowsza historia Polski Andrzeja Paczkowskiego, a w 2011 r. synteza Marcelego Kosmana⁴. Chlubnym wyjątkiem na tym tle pozostaje udana historia Polski XIX w. pióra jednego z autorów recenzowanego dzieła — Miloša Řezníka⁵. Niemniej niektóre zagadnienia, takie jak konflikt o przynależność państwową Śląska Cieszyńskiego czy nieudane próby zawiązania polsko-czechosłowackiej konfederacji w czasie II wojny światowej, doczekały się bardzo obfitej bibliografii, raczej nieproporcjonalnej do znaczenia obu tych epizodów dla historii Polski i Czechosłowacji.

Recenzowany tom jest wiernym odbiciem owej specyfiki czesko-polskich zainteresowań badawczych, autorzy tylko czasami mogli się bowiem odwołać do zastanej wiedzy czeskiego czytelnika. Na ogół zmuszeni byli do przedstawiania poszczególnych problemów *ab ovo*, co niewątpliwie ułatwia lekturę nawet słabo zorientowanemu odbiorcy, jednocześnie jednak bardzo wydłuża opowieść. Najbardziej dramatyczne świadectwo deficytów kompetencyjnych czeskich polonoznawców stanowi w recenzowanym tomie decyzja, by kilka rozdziałów dotyczących późnego średniowiecza i początków nowożytności zapożyczyć z polskiego podręcznika *Historia Polski do roku 1572* Tomasza Jurka i Edmunda Kizika (Warszawa 2013). Skrótów i zmian w tekście przeznaczonym do tłumaczenia dokonał sam Jurek.

Recenzowany tom otwiera część autorstwa Martina Wihody, pod tytułem *Polska w okresie książęcym*. Napisana barwnym i żywym językiem nie tylko przybliży opisywaną epokę, lecz także znakomicie zdaje relację z nowszych trendów i kontrowersji w polskiej mediewistyce. Wihoda analizuje niejednoznaczności związane z początkami rządów piastowskich, specyfikę kronikarskich narracji (także posiłkując się ich kontekstową analizą w oparciu m.in. o prace Jacka Banaszkiewicza), odnosząc się często — zawsze w uzasadniony sposób — do średniowiecznych dziejów Czech. Kolejna część, pióra Tomasza Jurka, to — jak już wspomniałem — autorski skrót pracy znanej polskiemu czytelnikowi. Uzupełnia ją podrozdział Miloša Řezníka poświęcony polityce dynastycznej Jagiellonów w Europie

¹ KOLEJKA, BULÍN, MIKULKA, ŠTASTNÝ 1975.

² MACŮREK 1948.

³ ČEŠÍ 1964; ČEŠÍ 1967.

⁴ PACZKOWSKI 2000; KOSMAN 2011.

⁵ ŘEZNÍK 2006.

Środkowej. Ten sam autor prowadzi czytelnika przez nowożytność, od czasu do czasu podejmując polemikę z obrazem tej epoki zakorzenionym w polskiej pamięci kulturowej. Rzuca się to w oczy szczególnie wyraźnie w przypadku czasów saskich, „rewindykowanych” przez czeskiego historyka życzliwym okiem patrzącego na obu panujących Wettynów (co być może pozostaje w jakimś związku z faktem, że Řezník przez wiele lat spędzonych na uniwersytecie w Chemnitz zajmował się saksońską historią regionalną). Teza, że ożywienie intelektualne i polityczne czasów stanisławowskich nie wyrosło na ugorze, wydaje się przekonująca, a w każdym razie warta poważnego zastanowienia i badań.

Drugi przykład, tym razem nieco mniej przekonującej rewizji dominującej opinii, to zestawienie Konstytucji 3 Maja z podobnie jak ona niezrealizowanym projektem reformy ustroju austriackiej Galicji, przygotowanym przez miejscową elitę ziemiańską, czyli *Charta Leopoldina*. Řezník dostrzega w galicyjskiej ustawie, starszej od Konstytucji o około pół roku, większy potencjał reformatorski i podobne zakorzenienie w ideach oświecenia, chyba jednak zbyt łatwo przechodzi do porządku dziennego nad społecznym ekskluzywizmem *Charty*. Część poświęcona wiekom XVII i XVIII wyróżnia się jeszcze pod innym względem. Ponieważ historia Polski i Czech w tym okresie zaczyna się dość poważnie rozchodzić, autorowi przypadła rola tłumacza różnic kulturowych. Stąd spore fragmenty poświęcone zjawisku wtórnego poddaństwa, miejscu ziem polskich w międzynarodowym handlu zbożem i towarami luksusowymi, tolerancji i nietolerancji religijnej oraz sarmatyzmowi. Zajmują one tu nieco więcej miejsca niż w porównywalnych syntezach polskich autorów.

Wiek XIX poznajemy znowu w ujęciu Řezníka, w dużej mierze zbieżnym z jego wcześniejszą syntezą tej epoki. *Dějiny Polska* dzielą z *Za naši a vaši svobodu. Století polských povstání (1794–1864)* kompetencje wykraczające poza wąsko rozumianą historię Polaków. Řezník bardzo sprawnie relacjonuje rozwój niepolskich ruchów narodowych na terenie dawnej Rzeczypospolitej, a także konkurencję i interferencje tożsamości narodowych, regionalnych i wyznaniowych. Inną wartą odnotowania cechą jego wykładu dziejów Polski porozbiorowej jest nacisk położony na polityczną, gospodarczą i społeczną specyfikę Rzeczypospolitej Krakowskiej.

Okres międzywojenny i powojenny omówiony został w części piątej autorstwa Jiřígo Friedla, specjalisty w dziedzinie dwudziestowiecznych stosunków polsko-czechosłowackich. O ile sam wykład raczej nie zaskakuje kontrowersyjnymi tezami czy nowymi interpretacjami, o tyle niektóre towarzyszące mu cytaty źródłowe i rozważania na marginesie warto odnotować ze względu na ich oryginalność. Prawie zawsze mieszczą się one w zakresie zainteresowań autora. Uwagę zwraca na przykład ciekawy fragment porównujący zręczność akcji propagandowych realizowanych przez polski i czechosłowacki rząd na uchodźstwie. Friedl zauważa, że zawrotna kariera Lídíc jako symbolu hitlerowskiego bestialstwa ilustruje właśnie większą „obrotność” czechosłowackich polityków w Londynie. Dla polskiego czytelnika interesujące będzie zapewne także rzadko u nas wykorzystywane świadectwo czechosłowackiego ambasadora Josefa Hejreta, przejmująco opisującego odradzającą się w 1945 r. Warszawę.

Tom zamykają dwa krótkie rozdziały. Pierwszy z nich, znowu pióra Řezníka, doprowadza narrację aż do roku 2017, bez większych interpretacyjnych ambicji odnotowując najważniejsze wydarzenia polityczne, gospodarcze i kulturalne ostatniego trzydziestolecia. Książkę zamyka zwięzła rekapitulacja historii stosunków polsko-czeskich, będąca wspólnym dziełem

trzech czeskich autorów (już bez udziału Jurka). Zgodnie z dobrym zwyczajem serii *Dějiny* statutu tom opatrzone indeksami, obszerną bibliografią i tablicą chronologiczną.

Synteza dziejów sporego europejskiego państwa, które w dodatku graniczy z Republiką Czeską, powinna spełniać łącznie dwa warunki: być merytorycznie solidna i strawna nie tylko dla specjalistów. *Dějiny Polska* oba te warunki spełniają może nie celująco, ale na pewno w stopniu wysoce zadowalającym. Zacznijmy od tego ostatniego. Książka jest być może nieco zbyt długa; warto się zastanowić, czy niemal czysto sprawozdawczy przedostatni rozdział, doprowadzający opowieść aż po rok 2017, jest rzeczywiście niezbędny. Podobne wątpliwości budzi następujący po nim fragment dotyczący stosunków polsko-czeskich. Z jednej strony powody jego umieszczenia w książce przeznaczony dla czeskiego czytelnika wydają się zrozumiałe, z drugiej — znaczna jego część rekapitułuje fakty opisane we wcześniejszych partiach dzieła. Dla ożywienia narracji autorzy zdecydowali się poprzedzać poszczególne rozdziały opisami ważnych bądź charakterystycznych wydarzeń, wprowadzających czytelnika w sam środek opisywanych problemów. Ten zabieg sprawdza się znakomicie w początkowych partiach książki, nieco słabiej natomiast w późniejszych, a w zaadaptowanych rozdziałach autorstwa Tomasza Jurka nie działa w ogóle. Ich miejsce zajmują tu zwięzłe opisy sytuacji międzynarodowej w dojrzałym i późnym średniowieczu. Ta niespójność nie utrudnia co prawda zrozumienia treści, ale ujmuje tekstowi literackiej jakości. Te mankamenty rzucają się w oczy także dlatego, że kontrastują z żywym, potoczystym stylem czyniącym lekturę *Dějin Polska* przyjemnością.

Pod względem merytorycznym trudno autorom zarzucić jakiegokolwiek poważniejsze uchybienia. Piszącemu te słowa rzuciły się w oczy właściwie tylko dwie luki, obie w części poświęconej XIX w. Historia społeczna tego okresu nie zajmuje w książce zbyt wiele miejsca, co można uzasadnić zarówno charakterem publikacji, jak i koniecznością skrótów. W niewiele lepszej sytuacji znalazła się historia idei i znowu — jak w poprzednim przypadku — można uznać, że autorów rozgrzesza syntetyczny i tradycyjny charakter dzieła, poświęconego przede wszystkim historii politycznej. Ofiarą tej polityki oszczędności padły jednak dwa fenomeny bardzo istotne zarówno dla kultury, jak i dla polityki, czyli sfer, którym autorzy poświęcają znacznie więcej miejsca. Mam na myśli niezwykle oględne potraktowanie rozwoju antysemityzmu oraz historii inteligencji polskiej. Jedno i drugie, choć nie stanowiły wyłącznie polskiej specyfiki, odcisnęły na naszej historii wyjątkowe piętno, co z kolei powinno było skłonić autorów do przybliżenia tych problemów czeskim czytelnikom. Poza tym w tekście pojawia się nieco drobnych, faktograficznych omyłek. I tak na s. 341 powstanie styczniowe zostało pomyłone z listopadowym; na s. 382 mylnie przypisano bezpośrednio sprawstwo śmierci Edwarda Dembowskiego galicyjskim chłopom; na s. 431 datę utworzenia Ukraińskiej Rady Narodowej (19 października 1918) błędnie uznano za dzień ustanowienia Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej. Odnotować wypada zupełnie incydentalne błędy w polskich terminach i cytatach, zresztą — co charakterystyczne — wynikające chyba z nadmiernej obawy przed pomyłką. Tym prawdopodobnie należy bowiem tłumaczyć predylekcję autorów do używania litery „J” w takich zwrotach, jak „wolne nie pozwałam” (tu: „nie pozwałam” — s. 231) czy „Człowiek z żelaza” (tu: „żelaza” — s. 541).

Po odnotowaniu nielicznych niedociągnięć *Dějin Polska* wypada powtórzyć, że nie są one tak poważne, by obniżyć wysoką ocenę dzieła. Jego autorzy wykazali się nieprzeciętną wiedzą i umiejętnością przyciągania uwagi czytelnika. Zadbali także o to, by wypuklić te

zjawiska w historii Polski, które miały związek z Czechami, oraz należyście wytłumaczyć takie, które z punktu widzenia dziejów naszych sąsiadów mogą się wydawać nieco egzotyczne. Oszczędnie dawkowana polemika z typowymi ujęciami niektórych zagadnień (na przykład epoki saskiej) oraz odniesienia do aktualnych dyskusji polskich badaczy (najwyraźniejsze w części średniowiecznej) sprawiają, że książka będzie ciekawą lekturą także dla polskiego czytelnika. To prawda, że czescy historycy potrzebowali dużo czasu, by ukończyć pierwszą wielką syntezę historii Polski po 1989 r. Kiedy się już do tego zabrali, wykonali jednak swoją pracę jak należy.

Maciej Górny
Polska Akademia Nauk
Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla

WYKAZ CYTOWANYCH ŹRÓDEŁ I LITERATURY PRZEDMIOTU

ŹRÓDŁA DRUKOWANE I LITERATURA PRZEDMIOTU

- Akty* 2006 = *Akty cechów wileńskich 1495–1759*, zebrał i oprac. Henryk Łowmiański, współudział Maria Łowmiańska, Stanisław Kościalkowski, przedmowa i skorowidz Jan Jurkiewicz, Poznań 2006
- BARTOSZAEWICZ, KARPIŃSKI, WARDA 2010 = *Testamenty mieszczan warszawskich od XV do końca XVII wieku. Katalog*, oprac. Agnieszka Bartoszewicz, Andrzej Karpiński, Katarzyna Warda, Warszawa 2010
- BLACK 1986 = Jeremy Black, *Natural and Necessary Enemies: Anglo-French Relations in the Eighteenth Century*, London 1986
- BLACK 1991 = Jeremy Black, *A System of Ambition? British Foreign Policy 1660–1793*, Harlow 1991
- BLACK 2004 = Jeremy Black, *The British Seaborne Empire*, New Haven 2004
- BLACK 2006 = Jeremy Black, *George III: America's Last King*, New Haven 2006
- BLACK 2007 = Jeremy Black, *Trade, Empire and British Foreign Policy, 1689–1815*, Abingdon 2007
- CHAMBERLAIN 1993 = Muriel E. Chamberlain, *'Pax Britannica'? British Foreign Policy 1789–1914*, London 1993
- ČEŠÍ 1964 = *Češi a Poláci v minulosti*, sv. I, red. Josef Macůrek, Praha 1964
- ČEŠÍ 1967 = *Češi a Poláci v minulosti*, sv. II, red. Václav Žáček, Praha 1967
- ČIURINSKAS, KAMINSKAS, MEILUS 2011 = *XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. I: *1657–1662 m. Vilniaus miesto tarybos knyga*, sudarė Elmantas Meilus, parengė Minatautas Čiurinskas, Algimantas Kaminskas, Elmantas Meilus, Vilnius 2011
- El anónimo polaco* 2012 = *El anónimo polaco. Zaragoza en el año 1809. Fragmento de las memorias todavía no publicadas*, estudio, traducción y edición Cristina González Caizán, Institución „Fernando el Católico” (CSIC), Excma. Diputación de Zaragoza, Zaragoza 2012
- ELKINS 2005 = Caroline Elkins, *Imperial Reckoning: The Untold Story of Britain's Gulag in Kenya*, London 2005

- FERGUSSON 2004 = Niall Fergusson, *Empire. How Britain Made the Modern World*, London 2004
- Katalog, II = *Testamenty mieszkańców miast Wołynia od końca XVI do początku XVIII wieku*, oprac. Natalia Biłous, Warszawa 2017 (Katalogi Testamentów Mieszkańców Miast z Terenów Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego do 1795 Roku [dalej: KTMMT-KWKL], II)
- Katalog, III = *Katalog testamentów mieszkańców Brześcia i Grodna od XVI do początku XVIII wieku*, oprac. Natallia Sliž, Warszawa 2017 (KTMMTKWKL, III)
- GOTT 2011 = Richard Gott, *Britain's Empire: Resistance, Repression and Revolt*, London–New York 2011
- KIENIEWICZ 2012 = Jan Kieniewicz, *Wyraz na ustach zapomniany. Polskich inteligentów zmagania z Ojczyzną*, Warszawa 2012
- KOLEJKA, BULÍN, MIKULKA, ŠŤASTNÝ 1975 = Josef Kolejka, Hynek Bulín, Jaromír Mikulka, Vladislav Šťastný, Václav Melichar, *Dějiny Polska*, Praha 1975
- KOSMAN 2011 = Marceli Kosman, *Dějiny Polska*, przeł. Jan Vitoň, oprac. Jaroslav Pánek, Roman Baron, Praha 2011
- MACŮREK 1948 = Josef Macůrek, *Dějiny polského národa*, Praha 1948
- PACZKOWSKI 2000 = Andrzej Paczkowski, *Půl století dějin Polska 1939–1989*, przeł. Petruška Šustrová, Praha 2000
- RUPEREZ 2008 = Javier Ruperez, *Recordando 1808*, „ABC”, 20 marca 2008
- ŘEZNÍK 2006 = Miloš Řezník, *Za naši a vaši svobodu. Století polských povstání (1794–1864)*, Praha 2006
- STUART 2009 = Rob Stuart, *Was the RCN ever the Third Largest Navy?*, „Canadian Naval Review”, V, 2009, 3, s. 4–9
- WOJCIESZAK 2006 = Bogumił Wojcieszak, *Między chwałą a hańbą. Wokół postrzegania udziału Polaków w wojnie hiszpańskiej 1808–1812*, „Forum naukowe. Prace historyczno-politologiczne”, XI, 2006, 5, s. 13–34
- World's Fourth* 2010 = *World's Fourth Largest Air Force*, „The Canadian Air Force Journal”, III, 2010, 1, s. 57–58